AUT, XLI, 2003, p. 107-112

OBSERVAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI SUFIXULUI *-ATICUS* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de
Vasile Valentin LAȚIU

„Studiul sufixelor derivative este unul din cele mai importante şi cu toate acestea unul din cele mai neglijate – în general vorbind – în istoria limbelor.“ (Alexandru Philippide)

Sufixul românesc *–atic* (cu varianta lui fonetică *–atec*) îşi are originea în sufixul latinesc *–aticus*, sufix care ajuta la formarea unor adjective ce denumeau o particularitate, o caracteristică specifică substantivelor din care erau derivate. Sufixul este moştenit în majoritatea limbilor romanice, fiind întâlnit în România occidentală în franceză *–age*, în catalană *–atge*, în spaniolă *–adgo> azgo*, în portugheză *–ádigo/-ádego*, iar în partea estică a Romăniei, în italiană *–àtico*, în sardă *–àticu/-àdigu* şi în română *-atic/-atec.* Este de remarcat faptul că în aria occidentală a Romăniei el are funcția de sufix substantival, pe când în aria estică este conservată funcția de sufix adjectival (excepțiile sunt întâlnite în limba română la nivel dialectal unde apare şi ca sufix substantival).

Spre deosebire de alte sufixe latineşti moştenite, *–āticus* nu a cunoscut o evoluție fonetică complexă, ci dimpotrivă şi-a păstrat aproape intactă forma latinească. Sufixul *–atec* este forma normală cu transformarea lui *ĭ* din latină în *-e* proprie limbii române. Forma *–atic,* cu închiderea lui *–e* neaccentuat în *–i*, este ulterioară. La o primă privire, *-atic* poate fi considerat varianta neologică, savantă, iar *–atec* varianta moştenită. Dar, de fapt, sunt două variante, fonetice continuatoare neîntrerupte ale aceluiaşi sufix. Cu toate acestea derivatele formate cu *–atic* depăşesc numeric variantele cu *–atec*[1]. În cele mai multe cazuri sunt acceptate ambele forme ale sufixului, dar numai pentru cuvintele moştenite.

În *Istoria limbii române,* discutând pe scurt sufixul *–atec, -atic* < lat. *-aticus (aviaticus, fanaticus)* Alexandru Rosetti menționează că acesta „derivă în dacoromână, adjective din substantive: *bătrânatec, fluturatec, nebunatec, singuratec.* În aromână, substantive din verbe sau din

[1] În *Dicționar invers*, Bucureşti, EA, 1957, sunt înregistrate 257 de intrări pentru sufixul *-atic* şi 79 pentru *–atec*. Din cele 257 de exemple pentru *–atic,* circa o sută sunt neologisme de tipul *aristocratic, birocratic, dramatic* etc.

BDD-A6336 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

substantive: *avinatic* „vânat", *džunatic* „bravură, voinicie". În meglenoromână, substantive şi adjective derivate din verbe sau din substantive: *ạncurunatic* „plata cuvenită preotului pentru serviciul cununiei", *tumnatic* „tomnăresc"[2].

În *Micul atlas lingvistic român* apar atestate cuvinte derivate cu acest sufix în Transilvania, Moldova, Muntenia, Banat. Totuşi cele mai multe provin din Transilvania: *spânatic* „spân" (ALRM s.n., II, h. 81/192, 219, 279, 349), *gălbenatic* „palid" (ALRM s.n., II, h. 84/346), *iernatic* „nutreţ" (ALRM s.n., I, h. 85/141, 228), *roşietic* „(cal) roib" (ALRM s.n., I, h. 177/235), *sângetec* „sângerete" (ALRM s.n., III, h. 943/279). Din 7 derivate, cele 5 sunt înregistrate numai în Transilvania, ceea ce contribuie la delimitarea ariei de răspândire a lui *–atic* în această regiune. Varianta *-etec, -etic,* cu *e* în loc de *a* (*-atic*) se explică prin asimilare faţă de sunetul anterior palatal.

În descrierea făcută sufixelor româneşti, G. Pascu[3] întreprinde o analiză mai detaliată clasificând cuvintele derivate cu sufixul *–atic* după criterii gramaticale şi semantice. Ca atare, el exemplifică cu adjective care denumesc „aparţinerea" (*brumatic, tomnatic, văratic, tomnatic, primăvăratic*), „asămănarea"(sic!) (*coroetic, lămuratic, ogaratic, vişinatic, spânatic, supţiratic, roşiatic*), „posesorul unei calităţi prin excelenţă" (*fluturatic, greunatic, zburatic, zvânturatic, molatic, nebunatic* etc.), „o calitate simplă" (*prăvălatic, migăetic*) sau cu substantive abstracte (toate din dialectul aromân) care denumesc „o acţiune" (ar. *adiľatic* „respiraţie", ar. *avinatic* „vânat", ar. *imnatic* „mers"), „o stare" (ar. *agiunatic* „foame mare", ar. *dipărtatic* „depărtare", ar. *giunatic* „vitejie"), „trecutul pasiv" (ar. *giuratic* „jurământ", ar. *ascumtatic* „secret") sau substantive concrete denumind „o plată în bani" (*văratic* „taxa pentru păscutul vitelor pentru o vară", mgl. *ạncurunatic* „plata pentru cununie ce se cuvine preotului").

Consultând *Dicţionarul invers,* întâlnim un lung şir de cuvinte derivate cu ajutorul acestui sufix. (Nu vom lua în considerare în cele ce urmează cuvintele neologice care conţin acest sufix şi sunt împrumutate în special din limba franceză: *automatic, dogmatic, dramatic, idiomatic, programatic, sistematic, tematic* etc.). Desigur, clasificarea oferită de G. Pascu poate fi lărgită şi adăugită cu o serie de derivate neluate în discuţie de el.

Clasa gramaticală cea mai des întâlnită este cea a adjectivelor care denumesc caracteristici şi atribute specific umane, în special cele oarecum bizare sau exagerate şi, în acelaşi timp, purtând marca unei culori arhaice. Un grup particular de asemenea cuvinte este cel alcătuit de adjectivele cu sensul centrat în jurul ideii de „instabilitate mentală", „nebunie", „imaturitate" şi chiar „frivolitate". Aceste noţiuni oferă un puternic

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 164.
[3] G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Librariile Socec & Co., 1916, p. 99-103.

BDD-A6336 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

contrast semantic față de cuvintele derivate cu acest sufix în latină[4]. Exemplele sunt numeroase şi grăitoare: *nebunatic, tonatic, şturlubatic, pălăvatic, zănatic*[5]*, bolândatic, fluşturatic, buimatic, lunatic*[6]*, firetic*[7]*, prostănatic, uşuratic, guratic.*

O altă serie de cuvinte se referă la cele patru anotimpuri şi la anumite fenomene atmosferice: *primăvăratic, văratic, tomnatic, iernatic*, *viforatic, moinatic.* Adjectivele formate de la *a văra* şi *a ierna*, prin schimbarea valorii gramaticale au devenit substantive dată fiind importanța lor în transhumanța păstorilor. Bogăția semantică a cuvintelor *văratic* şi *iernatic* ne poate spune mult mai multe despre istoria acestor cuvinte şi funcționalitatea sufixului *–atic* în acest caz. În DLR găsim o multitudine de sensuri pentru adjectivele *văratic* şi *iernatic*, dar şi înțelesuri vechi, populare sau dialectale pentru aceleaşi cuvinte ca substantive. Desigur, numeric, înțelesurile date adjectivelor le depăşesc pe cele ale substantivelor, subliniind şi în acest caz particular funcția adjectivală a lui *–atic.* Pentru *văratic,* ca adjectiv, sunt înregistrate 13 sensuri. Le redau doar pe cele care mi s-au părut mai interesante: (figurat despre oameni sau despre firea lor, atestat în Transilvania[8]) 1. comunicativ; 2. prietenos, 3. vioi; 4. în expresia *a fi văratec de gură* „a fi vorbăreț". Sensurile ca substantiv sunt: 1. (specializat) „loc favorabil păşunatului, mai ales la munte, pe care sunt ținute animalele ierbivore, de primăvara până toamna"; 2. „petrecere a verii de către păsările migratoare într-un anumit loc care oferă condițiile necesare procurării hranei, reproducerii etc."; 3. „loc care oferă condițiile necesare procurării hranei, reproducerii etc. , în care îşi petrec vara păsările migratoare şi peştii migratori". Nu este înregistrat însă sensul de „taxă care se plăteşte pentru suhatul oilor sau vitelor pentru vară". *Iernatic*, ca adjectiv, este atestat cu 15 sensuri. De reținut sunt înțelesurile figurate referitoare la oameni: 1. „căruia nu-i este frig iarna"; 2. „posomorât"; 3. „introvertit"; 4. „(peiorativ) bătrân". Mai puține sunt şi în

---

[4] Valoarea peiorativă dată de acest sufix este întâlnită uneori şi în latină (Cf. Florica Dimitrescu, *Valoarea peiorativă a sufixului* ***–aticus*****,** „Studii clasice" II, 1960, p. 321-330).

[5] Etimologia acestui cuvânt este explicată de Al. Ciorănescu ca fiind o variantă fonetică a lui **zânatic* < *zână.* În DLR este considerat ca descendent direct al lui **dianaticus* (de la *Diana*).

[6] Cf. G. Ivănescu, *Les plus anciennes influences de la romanité balkanique sur les slaves:* ***luna*** *„lune",* ***lunatic*** *„somnanbule", etc.,* „Romanoslavica", I (1958), p. 44-51.

[7] Vasile Frățilă (*Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* Timişoara, 1982, p. 160 şi 182) încadrează acest cuvânt în rândul adjectivelor care indică o calitate sau un defect, alături de *spânatic, guratic, văratic,* explicându-i sensul („cel care nu este întreg la fire") şi oferind o etimologie mult mai convingătoare (< *fire* + *-atic*), punând la îndoială, pe bună dreptate, etimologiile propuse: lat. *phreneticus* (Puşcariu, DR, IV, p. 1377); derivat din lat. *ferus* „sălbatic" (G. Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 70).

[8] Vezi V. Frățilă, *Note de lexicologie românească,* AUT, IV, 1966, p. 256-257; idem, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, AnL, XXIX, 1983-1984, p. 317;

BDD-A6336 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

acest caz sensurile ca substantiv: 1. (înv.) „tabără militară de iarnă”; 2. (pop.) „adăpost pentru turme în timpul iernii”; 3. (pop.) „nutreț uscat pentru iarnă”[9]; 4. (pop.) „întreținere pe timpul iernii”; 5. (pop.) „taxă pentru hrana vitelor în timpul iernii”; 6. (regional) „taxă plătită de mire, înainte de plecarea cu mireasa, de la ospățul de nuntă. Cu valoare substantivală a fost înregistrat în Mărginimea Sibiului şi *tomnatic,* cu sensul „ultimul păşunat înainte de iernatic” (comunicat de V. Frățilă).

Tot din acest grup de cuvinte au pătruns în toponimie *Văratec, Tomnatec* şi *Iernatic.* Se ştie că cele mai multe fapte de limbă pe care ni le oferă toponimia aparţin lexicului, deoarece, în mod obişnuit, numele de locuri sunt simple apelative (în sens larg: substantive, adjective etc.), luate din limba curentă a epocii în care s-au format. Devenind toponime, elementele lexicale şi-au păstrat, în general, aspectul şi sensul pe care le aveau în momentul când au primit această nouă funcție. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu *Văratic*, *Iernatic* şi *Tomnatic.* Trebuie subliniat că *tomnatic,* ca substantiv, s-a păstrat doar în toponime, desigur fiind o formație similară cu *iernatic* şi *văratic* şi cu aceeaşi valoare substantivală, însemnând „locul unde sunt ținute vitele, la păşune, în timpul toamnei”[10]. În cazul toponimelor *Văratica* şi *Iernatica,* Iorgu Iordan crede că ar putea fi vorba de adjectivele cu formă feminină *văratică* şi *iernatică.*

O altă categorie de cuvinte este reprezentată de cele derivate de la un adjectiv care arată o culoare, în aceste derivate *–atic* îndeplinind o funcție similară cu a sufixului franțuzesc *–âtre* (lat. *–aster*) sau a celui englezesc *–ish* (fr. *jaunâtre*, eng. *yelowish*; fr. *rougeâtre,* eng. *reddish*) de a atenua uşor sensul culorii de bază: *gălbenatic, leşiatic, negratic, suratic, roşiatic (roşietic), suratic, vişinatic.*

Ca şi în cazul altor afixe latineşti, puterea de derivare a sufixului *-atic* se întinde dincolo de sfera cuvintelor moştenite din latină, formând adjective noi de la elemente lexicale împrumutate din slavă, maghiară, turcă. Cele de origine slavă derivate cu *–atic* sunt: *beznatic* „întunecos, umbros” < *beznă* (< v.sl. *bezdŭna*) + *-atic, buietic* „care creşte din abundență”, probabil din *a bui* (< srb. *bujati* 1. „a țâşni cu putere”; 2. „a năvăli”)+ *-atic, viforatic* „care are violența viforului” < *vifor* (< v.sl. *vihorŭ*) + *-atic, pălăvatic* „zănatic”, „prost” (cf. bg. *palav* „neastâmpărat” + *-atic*)*, prăvălatic* „abrupt”, „povârnit” < *prăvăli* (< v.sl. *provaliti*) + *-atic, prostănatic* „prostănac” < *prostan* < *prost* (< v.sl. *prostŭ*+ *-an*) + *-atic, ostrovatic* „care aparține unui ostrov” < *ostrov* (< v.sl. *ostrovŭ*) + *-atic*. Derivate din cuvinte de origine maghiară sunt *bolândatic* „cam nebun” <

[9] Sensul acesta, atestat în Banat (cunoscut şi în graiurile din Banatul iugoslav, vezi Radu Flora, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd, 1971, p. 303), este un calc după srb. *zimnica* „nutreț“ (comunicat de V. Frățilă).
[10] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1963, p. 515, 533, 534.

BDD-A6336 © 2003 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

bolând (< magh. *bolond* „nebun") + *-atic* şi *meşteşugatic (meşterşugatic)* „meşteşugit" < *meşte(r)şug* (< magh. *mesterség*) + *-atic*. În *năzatic* „(despre cai) fricos" derivarea s-a făcut de la *naz* (< tc. *naz*) + *-atic*.

O altă observaţie care se impune este cea legată de cuvintele cu origine slavă care prin analogie cu aceste derivate au ajuns la forme ce trimit la sufixul *-atic.* La o analiză etimologică mai atentă vom putea observa că *jeratic (jăratic)* provine din v.sl. *žeratŭkŭ, corovatic* din v.sl. *korovatikŭ* „nume de plantă albastră bună de răsfug pentru vaci". Derivat probabil din *korova* „vacă"*, smoatic* „smoc"; „mănunchi"; „bulz de brânză" din scr. *smotak* „ghem, legătură" nu sunt derivate ale acestui sufix.

Desigur cele mai interesante exemple şi, în acelaşi timp, pline de savoare sunt substantivele obţinute prin derivarea cu acest sufix a unor verbe (în cele mai multe cazuri), pe tărâmul dialectelor din sudul Dunării. De remarcat că dialectele aromân şi meglenoromân (din care sunt luate exemplele) nu mai păstrează funcţia de sufix adjectival a lui *–atic*, în schimb el este funcţional ca sufix substantival la fel ca în limbile din Romania occidentală (mai ales în franceză). De aceea am acordat o atenţie mai mare acestor termeni[11].

adil'eatic s.n. pl. *adil'eatiţe* „răsuflare", „adiere" (< *adil'ĭŭ* „respir"< lat. *ad- *iliare* cu *d* nealterat din cauza conştiinţei faţă de un verb compus derivat din *ilia* > *il'e*);

ağĭunatic s.m. (fără plural) „foame" (< *ağiun* „flămânzesc" < lat. **ajunare*);

amintatic s.n. (fără plural) „profit", „câştig"; v. şi varianta fonetică *amindatic* (< *amintu* „câştig"< lat. *augumentare*);

ascumtatic s.n. pl. *ascumtatiţe* „ascunziş" (< *ascumtu* < lat. *abscondere*);

auşeatic, auşatic s.n. f., pl. *auşeatiţe* şi *auşeaticuri* „bătrânet, bătrâneţe" (< *auşŭ* < lat. *avus* „bătrân", „bunic" + *-uşŭ*);

avinatic s.m. pl. *avinatiţe* „vânătoare" (< *avin (mi)* „vânez" < lat. **venare* sau < lat. *venaticus* „referitor la vânătoare");

azghiratic s.n. pl. *azghiratiţe* „strigăt", „zbierăt" (< *azghier* „zbier" < lat. **exbelo, -are*);

dipărtatic s.n. pl. *dipărtatiţe* „(în)depărtare" (< *dipartŭ (mi)* „(mă) depărtez" v. şi *dipărtedzŭ* < *diparte* <lat. *de parte*);

ğĭunatic s.n., pl. *ğĭunatiţe* şi *ğĭunaticuri* „tinereţe", „vitejie" (< *ğione* „voinic"< lat. **jovenis*);

ğĭuratic s.n. pl. *ğĭuraticuri* „jurământ" (< *ğĭur (mi)* „(mă) jur" < lat. *juro, -are*);

imnatic s.n. pl. *imnatiţe* „umblet", „mers" (< *imnu* „umblu" < lat. *in-mino* < lat. *ambulo, -are*).

---

[11] Am folosit în acest demers mai ales Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic,* Ediţia a doua augumentată, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974.

BDD-A6336 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

În meglenoromână numărul cuvintelor derivate cu acest sufix este mai redus, dar atestă acelaşi exemplu de derivare formând substantive de la verbe.

ğĭunatic s.n. (fără plural) „foamete” (< *ağiun* (cu afereza vocalei *a*) < lat. **ajunare*).

(an)curunatic s.n. „plata pentru cununie” (< *ạncurun* „cunun” < lat. **incorono, -are*).

Pe baza datelor prezentate mai sus se pot face câteva observaţii interesante. Funcţional, acest sufix moştenit are o dezvoltare limitată, conservând mai ales rolul de sufix adjectival. Semantic, sufixul adjectival păstrează sensul de bază avut în latină concentrându-şi, însă, sfera referenţială la calităţi şi atribute umane. Toate aceste fenomene care diferenţiază limba română de celelalte limbi romanice din Romania occidentală au fost inevitabil condiţionate de istoria externă a limbii. Data târzie a cuceririi, separarea timpurie de restul Imperiului Roman i-au conferit românei un statut aparte, uşor de sesizat la nivelul lexicului.

Nu acelaşi lucru s-a întâmplat în dialectele suddunărene, în special în dialectul aromân, care au urmat o cale proprie de evoluţie în ceea ce priveşte acest sufix de origine latină. Sufixul *–atic* a contribuit aici la formarea substantivelor pornind, în special, de la forme verbale şi întotdeauna moştenite din latină. Exemplele oferite demonstrează faptul că dialectul aromân, ca şi în alte situaţii lingvistice, a dezvoltat o altă funcţie derivativă a acestui sufix, făcând arie comună cu limbile din Romania occidentală.

REMARKS ON THE EVOLUTION OF SUFFIX *–ATICUS* IN ROMANIAN

(Summary)

In the Eastern Romance, linguistically more conservative sector of Romania, the suffix *–aticus* remained adjectival, at least in the standard languages, though the dialects offer evidence of noun formation. Semantically, the adjectival formatives retained the basic meaning of ‚pertaining to, characteristic of’, inherited from antiquity. While these qualifiers were attested in any number of referential spheres, they seemed to concentrate in a few: human qualities and traits, mental and physical imbalances, toponymy, agriculture.

Another peculiarity of the Rumanian development stems from the fact that although the language in its grammatical structure is clearly Romance, its lexicon has been heavily infiltrated by extraneous elements, namely from Slavic, Hungarian and Turkish.

All these phenomena which distinguish Rumanian from its sister Romance tongues were inevitably conditioned by the external history of language.

But in the splinter dialects of Rumanian (Arumanian and Megleno-Rumanian) we find a more advanced state than in Daco-Rumanian, since in these dialects *–atic* already shows noun-forming power.

BDD-A6336 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)